

Ayrer Jakabnak és Heinrich Julius braunschweigi hercegnek drámáin észlelhető. Ez utóbbiak szintén új kiadásban fekszenek előttünk :

2. Die Schauspiele des Herzogs Heinrich Julius von Braunschweig, herausgegeben von *Julius Tittmann*. Leipzig, 1880, 264 l.

E drámák szerzője igen jó nevelésben részesült. Atyja, Julius herceg, a XVI. század egyik legműveltebb és legkitünőbb fejedelme volt. Mint atyjának harmadik fia az egyházi pályára volt szánva s azért tudományos nevelésben részesült. De miután két idősb testvére a vallásháborúkban elesett, Julius lett 1568-ban Braunschweig fejedelme. A kis ország az ő uralkodása alatt minden tekintetben felvirágzott. Julius rendezte a vallási és politikai viszonyokat, keresztülvitte a reformációt, törvényes alapokra fektette az igazságszolgáltatást s nagy figyelemben és pártolásban részesítette az oktatásügyet. A helmstädti egyetemet is ő alapította (1575). Ezen férfiú fia volt Heinrich Julius herceg, a század egyik legkiválóbb drámaköltője, ki 1564-ben (ugyanazon évben melyben Shakespeare) született, 1559-ben követte atyját az uralkodásban s 1613-ban Prágában meghalt. Igen művelt ember volt, latinul kitünően tudott, görögül értett, a classikusokban igen jártas, a matematikában s természettudományokban otthonos, a római jog terén tekintély volt. Uralkodása különben nem volt sem békés, sem szerencsés. H. Julius nagy autokrata volt és semmibe sem vette fejedelemségének alkotmányos jogait, miből közte és fővárosa, Braunschweig közt nyílt háború származott. E viszályok elintézése végett utazott két ízben Prágába a császári udvarhoz. Második prágai tartózkodása alatt meghalt a cseh fővárosban, nem egészen 50 éves korában.

A herceg nem nagy költői tehetség, nem is hivatottsága vitte őt a drámairásra, hanem a körülmények, főleg saját udvari színházának igényei. Midőn Heinrich Julius működni kezdett, a német udvarok már nagy pártolói voltak a színháznak. A braunschweigi hercegnek is volt küiön szintársulata Wolfenbüttelben. A színészek kezdetben Angliából hozatta. Első neje a szász választófejedelemnek, második neje a dán királynak volt leánya. Szászország és Dánia benső viszonyban voltak az angol udvarral; angol komédiások Drezdában és Kopenhágában régibb idő óta járatosak voltak. Így tehát leánykorukból az angol komédiások előadásaihoz szokott nejei is befolyással lehettek költőnkre, ki főleg második házassága óta nagy gondot fordított színházára és írt darabokat repertoírja szá-

mára.¹⁾ E darabokon az angol komédiák és tragédiák hatását első pillanatra is felismerhetni. Mind prózában vannak írva, cselekvényük gazdag, a szerzőnek egyénítő jellemzésre való törekvése félreismerhetetlen. Két pontban azonban eltér a herczeg mintáitól. Főtörekvése oda van irányozva, hogy a korának gazdagabb és sokoldalú képét nyújtsa; innen a sok epizódikus alak, főleg a számos népjelenetek, melyek csak arra valók, hogy a darabokban feltételezett állapotokat számos egyes adatban feltüntessék. Azután jellemző H. Juliusnak tanító iránya és igazságszolgáltatása. A herczeg, mint említém, kitünő jogtudós volt. Ez ismereteit kiaknázza drámáiban is. A per nagy szerepet játszik; a per formáit a legnagyobb pontossággal tartja meg. Igazságszolgáltatása túlságosan szigorú. Sokszor érinti, hogy némely bűnök kikerülnek az állam igazságszolgáltatását, ezeket ő a dómában, még pedig a legszigorúbban akarja büntetni. Feltünő különben, hogy nála is, mint Hans Sachs-nál, a komikus darabok sokkal sikerültebbek, mint a komolyak. A herczegnek két rövid év alatt készült tizenegy színműve is bizonyítja, hogy Németországban a XVI. század működése alapján kiváló nemzeti dráma, különösen nemzeti vígjáték is, fejlődhetett volna, ha a XVII. század politikai és vallási zavarai s ezekkel kapcsolatban a külföldi műveltség és irodalom befolyása meg nem semmisíti az egészséges, organikus fejlődést.

A herczeg első darabja, *Tragica Comoedia von der Susanna*, a kor egyik kedvencz tárgyának feldolgozása. A humanisták is irtak már (latin) Zsuzsánna-dramákat, német költők követték példáját. A Rebhun Pál Zsuzsannája a régi drámai iskola legértékesebb terméke.²⁾ Ez előzőket láthatta vagy olvashatta a herczeg; a XVI. századi angol Zsuzsanna darabot (*Comedie of the most vertuous and godly Susanna*, 1578) alig ismerte. Az ő darabja mindezeknél gazdagabb, életteljesebb; több a szereplő, szerencsésebb a jellemzés. A népjelenetek gazdag, eleven képét adják a korabeli viszonyoknak, főleg az

¹⁾ Heywood Tamás *Apology for Actors* cz. művében, mely 1612-ben megjelent és a dráma történetének egyik elsőrangú forrása, említi, hogy Dániában és Szászországban már a nyolczvanas években működtek angol komédiások. Drezdában többek közt Pope Tamás és Bryan György, kik London első színészei és Shakespeare jó barátjai közé tartoztak. Heywood szerint ugyanekkor a braunschweigi herczeg és a hesseni tartománygróf udvarainál és az ő szolgálatukban is működtek angol instrumentisták és komédiások.

²⁾ Említést érdemel, hogy Stockel Leonhard *bartfai* iskolamester is irt 1559-ben egy német Zsuzsánna-dramát tanítványai számára.

erkölcstelen igazságszolgáltatásnak. A bohóc¹⁾ nem hiányzik, de tisztességes alak; olyan intrikusféle, ki ellentétes nézeteivel elősegíti a cselekvény fejlődését. A darab igen terjedelmes s valószínűleg egy udvari ünnepély számára készült; közönséges előadásokra a hercege maga rövidebbre vonta színművét. Ily alakban megjelent 1593-ban és sokszor adták.²⁾

H. Julius felfogása szerint a dráma feladata, «a világ jelen folyását mintegy tükörben festeni». E felfogásnak már a Zsuzsanna is megfelel, melyben természetesen nem ókori zsidó, hanem modern német viszonyokat rajzol. Még jobban érte el e célját egy pár igen mulattató színműben, melyeknek középpontját a házasságtörés képezi. Ide tartozik: *Tragoedia von einem Buhlen und Buhlerin*, melyben egy asszony fiatal kedvesével folyton megcsalja részeges férjét, míg az ördög, ki a bűnös szerelmi viszonyt közvetítette, elviszi az erkölcstelen párt. Hasonló a *Comoedia von einem Weibe*, hol az asszony kedvese maga meséli viszonyát a férjnek, kit neje végig ismételve rászed, úgy hogy az, alapos gyanúja daczára, nem képes az asszony rosszaságát bebizonyítani. Még érdekesebb a *Tragedia von einer Ehebrecherin*, melyben a férj gyanakodik nejére és maga fogad föl egy ifjút, kivel az asszonyt kísértetbe viteti. Pamphilus, a felfogadott csábító, elbeszéli a maga és kedvese csinjait a férjnek, kiről persze nem tudja, hogy kedvesének ura. De a férj sohasem képes a bűnösök tetten fogni s vegre beleőrül az izgatottságba, mire az asszony megfojtja magát s az ördög elviszi. A befejezés nem illik a mulattató és ügyes tartalomhoz. A darab forrása Lindner Mihály könyve: *Rastbüchlein, darin schöne kurzweilige, lächerliche und lustige Possen und Fabeln* (1560 körül), melyben azonban a cselekvény jól végződik,

¹⁾ A bohóc neve H. Juliusnál is *Jinos* (John, Jahn, Jan, Johann), de nem *Pickelhüiring*, hanem *Clant* vagy *Klam* (azaz Clown), *Bouset* (Ayremél *Posset*, azaz püncs), *Banser*, *Panzer*, *Dickwanst* (francziául *panse*, alnémetül *Panze*, felnémet *Wanst*, gyomor, has) vagy *Conjet* (?).

²⁾ Heinrich Julius összes darabjai 1593-ban és 1594-ben jelentek meg. Műveinek újabb teljes kiadását W. L. Holland eszközölte, Stuttgart. 1855. Tittmann a tizenegy darab közül hetet vett föl: 1. Susanna. 2. Buhler und Buhlerin. 3. Wirth. 4. Edelmann. 5. Vinc. Ladislaus. 6. Ungerathener Sohn. 7. Von einem Weibe. — A darabok eredeti kiadásain a *comedia* vagy *tragedia* szó után néhány betű következik, melyek a hercege nevének és címének kezdőbetűi, pl. H J B E L D E H A, azaz: Henrici Julii Brunsvicensis et Luneburgensis ducis, ecclesiae Halberstadensis antistitis.

mert az ifjú hallgatást esküszik s elhagyja a várost. H. Julius e darabja sokat foglalkoztatta a tudósokat, mert tárgya azonos a Shakespeare *Vindsori vig* nőinek tárgyával. Cohn (Shakespeare in Germany, XLIII. l.) szerint az angol költő ismerte és használta a német herceg művét, melyet Londonba visszatért angol komédiások magukkal hoztak volna Angliába. De ez nem igen valószínű.¹⁾

Kisebb tréfák, de ügyesen dolgozva s műveltségtörténeti szempontból érdekesekek: *Comoedia von einem Wirthe*, kit vendégei megcsalnak, *Tragica Comoedia von einem Wirthe*, ki vendégeit folyton megcsalja, míg egyszer az ördög vendégül érkezik hozzá s magával viszi a csalót, és *Der Fleischhauer*, kit folytonos csalás miatt beperelnek és kivégeznek. A szerző mindenütt a jognak kérlelhetetlen és sokszor túlzó szigorral eljáró képviselője. Ezen tendenciája okozza e tréfás kis daraboknak indokolatlan s rossz hatású véres befejezéseit. Hogy különben országának állapota eléggé indokolta a herceg ezen álláspontját, mutatja a korabeli példaszó:

Reiten und Rauben ist keine Schande,
Das thun die Besten im Braunschweiger Lande.

A herceg leghíresebb és legjobb darabjai: *Comoedia von einem Edelmann* és *Comoelia von Vincentio Ladislao Satrapa von Mantua*, az első azon ismeretes, számos elbeszélésben és gyűjteményben található tréfának drámai feldolgozása, mely különösen Bürgernek *Der Kaiser und der Abt* című, a Percy-gyűjtemény egy balladáján alapuló költeménye által igen népszerűvé lett; — a másik, Gervinus szerint e kor legsajátosabb és legeredetibb darabja, egy felfuvalkodott, üres és hazug szédelő jellemtípus.²⁾ Ilyeneket Plautus óta ismételve szerepeltettek s a «Capitano» idővel az olasz színpad egyik rendes tipikus

¹⁾ H. Julius és Shakespeare e drámáinak érdekes összehasonlítását adja R. Genée, *Geschichte der Shakespeareschen Dramen in Deutschland*, Leipzig, 1870, 12—15. l.

²⁾ Cohn (i. h.) ezen darab és Shakespearenek *Sok hűhó semmiért* cz. vígjátéka közt is lát valami hasonlatosságot, — kétségtelenül minden alap nélkül. Grimm Hermann, *Das Theater des Herzogs Heinr. Julius zu Braunschweig (Fünfzehn Essays)*, Berlin, 1875, 142—182. l.) Bandello azon novellájára vezeti vissza e darabot, melyből Shakespeare *Sok hűhó semmiért* cz. vígjátéka s Ayrer *Szép Phönícia* cz. színműve is származnak. A «Capitano» oly ismeretes alakja volt az olasz színpadnak, hogy a herceg öt darabjának hőségévé tehetette, a nélkül, hogy akár Bandelloból, akár Shakespeareből vagy Ayrerből merített volna.

alakjává lett. A tárgyban magában tehát nincs eredetiség, de a földolgozás egészen a herczeg műve, és ebben ügyessége és humora a legjobb színben tűnnek föl. Vincentio merész hazugságai jó részben Bebelius *facetiái*ből s Kirchhof *Wendunmuth* cz. gyűjteményéből való; egy részök átment később Münchhausen kalandjaiba is.

H. Julius leggyengébb műve az iszonyú véres *Tragoedia von cinem ungerathenen Sohn*, melyben még a Titus Andronikus borzasztóságain is sikerült túltennie. Severus herczeg fiatalabbik fia, Nero, vágyódik a trón után; azért meggyilkolja atyját, anyját, bátyját, sógornéját, unokaöccsét, sőt saját fiát, kinek szívét megeszi, mert úgy védve hiszi magát minden baj ellen. Végre azonban feltámad lelkiismerete, a meggyilkoltak szellemei megjelennek, és az ördögök elviszik őt. A darabban előforduló 18 szereplő közül kilenczet meggyilkolnak, ketten megölik egymást, egy megmérgezi magát, egy kivágja a nyelvét, egyet az ördög visz el. Csak négy marad életben, de ezek közül három meg sem halhat, mert ördögök. A darab vérességét még fokozza az a feltűnő körülmény, hogy a bohóc nem szerepel benne. A tragédia különben, melyen az angol komédiások befolyása legkirívóbban észlelhető, nemcsak Titus Andronikusra, hanem Shakespeare III. Rikhárdjára is emlékeztet, mit Tittmann nem vett észre vagy nem tartott érdemesnek felemlíteni.

A braunschweigi herczeg nem nagy költői tehetség. Okos, érelyes, művelt férfiú, ki a színpadról is helyes nézeteket, igaz erkölcsöket, a jog tiszteletét terjeszteti és ébreszteti törekedett. A német dráma történeti fejlődésében mégis kiváló állást foglal el: az új drámai iskolát, mely az angol színház befolyása alatt keletkezett, Ayrer mellett főleg Heinrich Julius képviseli, kinek munkássága még a következő századra is nagy hatással volt.

HEINRICH GUSZTÁV.

Euenusból.

(2. Bergk.)

Bacchusnál a «se sok se kevés» mértéke a legjobb.

Máskép elbúsít, vagy fene mérget okoz.

Három nymphea meg ő negyediknek, ez annak a rendje.

Így ő legkellőbb, a mikor ágyba megyünk.

Ámde mihelyt sok a gőz, a szerelmet azonnal elűzi,

S mint a halál oly mély álmözönbe merít.

Ford. P. T. E.